

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

ДАЙДЖЕСТ

СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

за I півріччя 2022 року
Випуск 1

КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ НААУ
2022

ДАЙДЖЕСТ

СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

I. Позиції Конституційного Суду України та практика Верховного Суду

1.1. Справи у сфері зобов'язального права.....	<u>3</u>
1.2. Справи у сфері речового права.....	<u>7</u>
1.3. Справи у сфері спадкового права.....	<u>8</u>
1.4. Справи у сфері житлового права	<u>9</u>
1.5. Справи у сфері цивільного процесу.....	<u>10</u>

Редактор:
Березенська Ю.О.

Контакти:
04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет з цивільного права та процесу НААУ

Голова Комітету:
Простибоженко О.С.

Електронна пошта:
o.prostybozhenko@mail.unba.org.ua

1.1. Справи у сфері зобов'язального права

Рішення Конституційного Суду України від 22.06.2022 у справі №6-р(II)/2022 за конституційною скаргою акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України

У Рішенні, зокрема, вказано, що:

аналіз сфери застосування приписів статей 625 та 1050 Кодексу свідчить про те, що вони унормовують питання відповідальності за порушення грошового зобов'язання позичальником, тоді як приписи статті 1048 Кодексу визначають загальні умови нарахування, сплати процентів за користування грошовими коштами як істотні умови договору позики, кредитного договору. Процент, про які йдеться в приписах статті 1048 Кодексу, є складовим елементом плати за надану позику/кредит, що разом з основною сумою позики/кредиту становить загальну суму боргу, яку боржник повинен сплатити через визначений час після отримання позики/кредиту;

Конституційний Суд України зазначає, що приписи частини другої статті 625, першого речення частини першої статті 1050 Кодексу та частини першої статті 1048 Кодексу регулюють різні за змістом правовідносини, які не є взаємовиключними, адже за загальним правилом (частина перша статті 622 Кодексу), якщо інше не встановлено в договорі або законі, застосування заходів цивільної відповідальності не звільняє боржника від виконання зобов'язань за договором у натурі;

застосування припису першого речення частини першої статті 1050 Кодексу як такого, що його скеровано на надання кредитодавцям права на отримання трьох процентів річних від простроченої суми та інфляційних втрат як заходів цивільної відповідальності за неналежне виконання позичальником грошових зобов'язань, не може впливати на право кредитодавця на отримання процентів як плати за користування кредитом, тобто на право вимагати від боржника виконання зобов'язань за кредитним договором у натурі;

практика суду касаційної інстанції щодо можливості одночасного застосування приписів частини першої статті 1048 Кодексу та першого речення частини першої статті 1050 Кодексу в системному зв'язку з частиною другою статті 625 Кодексу з березня 2018 року зазнала докорінних змін. Ці зміни зумовлено, по-перше, зміною підходу до тлумачення статті 1048 Кодексу (щодо обов'язку боржника сплачувати проценти до дня повернення позики) у контексті визначення строку виконання зобов'язань за кредитним договором, а по-друге, новим підходом до визначення юридичної природи процентів, що їх встановлено частиною першою статті 1048 Кодексу (плата за наданими грошовими коштами) і частиною другою статті 625 Кодексу (міра відповідальності за порушення грошового зобов'язання), та різними юридичними підставами для їх застосування. У зв'язку з наведеним Конституційний Суд України наголошує, що забезпечення сталості та єдності судової практики є основоположною функцією Верховного Суду (частина перша статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), яку не може здійснювати інший орган державної влади, зокрема Конституційний Суд України.

Із повним текстом рішення можна ознайомитися за посиланням https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-rii_2022.pdf.

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.02.2022 у справі №758/10335/16-ц (провадження №61-17055св21)

Розглядаючи справу про визнання недійсними окремих положень договору про надання банківських послуг і стягнення з відповідача коштів, КЦС ВС вказав на важливий аспект, що у разі, якщо кредитор уже ініціював судовий процес, спрямований на захист порушеного, на його думку, права, або такий спір суд уже вирішив, звернення боржника з позовом про визнання відсутності права вимоги у кредитора та кореспондуючого обов'язку боржника не є належним способом захисту

Відповідно до частини четвертої статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів» №1023-III від 12.05.1991 положення пунктів 8, 11 та 13 частини третьої цієї статті про несправедливі умови договору не застосовуються до:

- 1) операцій із цінними паперами, фінансовими послугами та іншими товарами або послугами, ціна яких залежить від зміни котировок або індексів на біржах чи ставок на фінансових ринках, які не контролюються продавцем;
- 2) договорів про купівлю/продаж іноземної валюти, дорожніх чеків або про міжнародні грошові перекази, номіновані в іноземній валюті.

Статтею 28 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» №2346-III від 05.04.2001 визначено особливості виконання міжбанківського переказу, ініційованого за допомогою електронного платіжного засобу.

Згідно з частиною другою статті 28 Закону №2346-III міжбанківський переказ між банками учасниками міжнародних платіжних систем за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, здійсненими їх держателями за межами України, а також за операціями, здійсненими в межах України держателями електронних платіжних засобів нерезидентами України, проводиться у валюті, визначеній у відповідних договорах із платіжними організаціями міжнародних платіжних систем.

Якщо валюта, в якій проводиться міжбанківський переказ, не збігається з валютою, списаною з рахунка клієнта, емітент може виконати операції з купівлі-продажу необхідної валюти на міжбанківському валютному ринку України в порядку, встановленому Національним банком України, або провести внутрішньобанківський кліринг.

Відповідно до пунктів 5.3 та 5.4 Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затвердженого постановою Правління Національного банку України №137 від 19.04.2005, чинного на час виникнення спірних правовідносин, у разі здійснення розрахунку з використанням платіжної картки у валюті, яка відрізняється від валюти картрахунку, уповноважений банк здійснює перерахунок суми за операцією у валюту картрахунку за курсом, порядком установлення якого визначений у договорі між клієнтом та уповноваженим банком-емітентом.

Якщо валюта, у якій проводиться міжбанківський переказ, не збігається з валютою, списаною з картрахунку клієнта, емітент може виконати операції з купівлі-продажу необхідної валюти на міжбанківському валютному ринку України в порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку, які регулюють правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України.

Ухвалюючи рішення про відмову у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції врахував, що сторони досягли згоди з усіх істотних умов договорів про надання банківських послуг, у тому числі в частині пункту 6.9 Умов і Правил, які є невід'ємною частиною таких угод, волевиявлення на їх укладення було вільним й відповідало їх внутрішній волі. Невідповідності умов цих договорів вимогам законодавства не встановлено, як і не встановлено їх несправедливості.

Колегія суддів також звертає увагу на висновки, викладені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі №522/1528/15-ц (провадження №14-67цс20), згідно з якими, якщо суд розглядає справу про стягнення з боржника коштів, то останній має захищати свої права саме в цьому провадженні, заперечуючи проти позову та доводячи відсутність боргу, зокрема відсутність підстав для його нарахування, бо вирішення цього спору призведе до правової визначеності у правовідносинах сторін зобов'язання. Наявність відповідного боргу чи його відсутність, як і відсутність підстав для нарахування боргу, є предметом доказування у спорі про стягнення з відповідача коштів незалежно від того, чи подав останній зустрічний позов про визнання відсутності права кредитора. У разі якщо кредитор уже ініціював судовий процес, спрямований на захист порушеного, на його думку, права, або такий спір суд уже вирішив, звернення боржника з позовом про визнання відсутності права вимоги у кредитора та кореспондуючого обов'язку боржника не є належним способом захисту.

Рішенням Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011 у справі щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону №1023-ХІІ у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) підтверджено, що положення пунктів 22, 23 статті 1, статті 11 Закону №1023-ХІІ зі змінами надалі у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України треба розуміти так, що їх дія поширюється на правовідносини між кредитодавцем та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102941285>.

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2022 у справі №346/2238/15-ц (провадження №61-14680сво20)

Договір не може бути визнаний удаваним у частині сторони правочину, оскільки нормами ЦК України не допускається такої правової конструкції, як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору

Єпархія УГКЦ позивалася до спадкоємця свого архієрея – його сина, просила суд визнати недійсними (удаваними) договори купівлі-продажу земельних ділянок у частині покупця.

Позов обґрунтований тим, що земельні ділянки насправді придбані єпархією за кошти, отримані від благодійних організацій і фізичних осіб, для будівництва молодіжного рекреаційного центру. Покупцем був архієрей, оскільки відповідно до статті 82 ЗК України земельні ділянки за договорами купівлі-продажу можуть набуватися юридичними особами у власність для здійснення підприємницької діяльності, їх набуття не для здійснення підприємницької діяльності розцінювалося нотаріусами як заборона. Тому єпископ оформив вищезазначені договори купівлі-продажу земельних ділянок на своє ім'я. Отже, вказані правочини є удаваними в частині покупця, а фактичний власник земельних ділянок – єпархія.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін судом апеляційної інстанції, позов задоволено. Судові рішення мотивовані тим, що оскаржувані договори в частині покупця є удаваними, оскільки придбані архієреєм за кошти єпархії для її потреб без створення правових наслідків для нього як фізичної особи.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, забезпечуючи єдність судової практики, скасував попередні судові рішення та відмовив у задоволенні позову, зробивши такі правові висновки.

За удаваним правочином сторони умисно оформляють один правочин, але між ними насправді встановлюються інші правовідносини. На відміну від фіктивного правочину, за удаваним правочином права та обов'язки сторін виникають, але не ті, що випливають зі змісту правочину.

Висновки судів про те, що оскаржувані договори купівлі-продажу земельних ділянок у частині покупця є удаваними, оскільки придбані архієреєм за кошти та для потреб єпархії без створення правових наслідків для нього як фізичної особи, є безпідставними, оскільки нормами ЦК України не допускається такої правової конструкції, як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору.

ВС відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду від 22.07.2020 у справі №265/3310/17 (провадження №61-2308св19), а також для забезпечення єдності судової практики відступив і від аналогічного висновку, викладеного у постанові Верховного Суду від 08.12.2021 у справі №466/8968/19 (провадження №61-1188 св 21).

Висновки Верховного Суду про застосування норм права:

1. Удаваним є правочин, що вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, а не сторони правочину. Тобто сторони з учиненням удаваного правочину навмисно виражають не ту внутрішню волю, що насправді має місце. Отже, сторони вчиняють два правочини: один удаваний, що покликаний «маскувати» волю осіб; другий – прихований, від якого вони очікують правових наслідків, а не «приховують» сторону правочину.

2. Нормами ЦК України не допускається такої правової конструкції, як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору. Стаття 235 ЦК України не може бути підставою для визнання правочину удаваним у частині сторони, оскільки це суперечить її положенням.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844331>.

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 13.04.2022 у справі №757/62043/18-ц (провадження №61-13227св21)

Договір про відчуження майна не повинен використовуватися для уникнення можливої конфіскації в рамках кримінального провадження – КЦС ВС

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2021 року у справі №381/2296/18 (провадження №61-10001св21) зроблено висновок, що «фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, вважає, що така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншої особи), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним. Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України. Такий висновок відповідає висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеному у постанові від 03 липня 2019 року, за наслідками розгляду цивільної справи №369/11268/16-ц (касаційне провадження №14-260цс19), у якому Велика Палата Верховного Суду не відступила від висновків, викладених у постановах Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 року (провадження №6-1873цс16), від 23 серпня 2017 року у справі №306/2952/14-ц та від 09 вересня 2017 року у справі №359/1654/15-ц».

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 лютого 2022 року у справі №446/1942/19 (провадження №61-16300св21) зазначено, що «однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто, відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Згідно із частинами другою та третьою статті 13 ЦК України при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довірі або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред'явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок, не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України)».

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 вересня 2021 року у справі №606/1636/18 (провадження №61-13833св19) зроблено висновок, що «приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи/осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних).

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄСПР за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/103986061>

6 КЦС ВС розмежував ліцензійний договір і непонайменований договір щодо розпоряджання правами інтелектуальної власності

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Відповідно до частини першої статті 637 ЦК України тлумачення умов договору здійснюється відповідно до статті 213 ЦК України.

У частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України визначаються загальні способи, що застосовуватимуться при тлумаченні, які втілюються в трьох рівнях тлумачення. Перший рівень тлумачення здійснюється за допомогою однакових для всього змісту правочину значень слів і понять, а також загальноприйнятих у відповідній сфері відносин значення термінів. Другим рівнем тлумачення (у разі якщо за першого підходу не вдалося витлумачити зміст правочину) є порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, а також з чого вони виходили при його виконанні. Третім рівнем тлумачення (при без результативності перших двох) є врахування: (а) мети правочину, (б) змісту попередніх переговорів, (в) усталеної практики відносин між сторонами (якщо сторони перебували раніше в правовідносинах між собою), (г) звичаїв ділового обороту, (ґ) поведінки сторін надалі; (д) тексту типового договору; (е) інших обставин, що мають істотне значення. Таким чином, тлумаченню підлягає зміст правочину або його частина за правилами, встановленими статтею 213 ЦК України.

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного суду від 15 вересня 2021 року в справі №569/9366/17 (провадження №61-4759св20) вказано, що «тлумачення статті 1107 ЦК України свідчить, що договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності – це група договорів у сфері інтелектуальної власності, які спрямовані на набуття, зміну або припинення майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності. На рівні частини першої статті 1107 ЦК до договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності віднесено: ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; інший договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Цей перелік не є вичерпним, оскільки законодавчо не можна передбачити все різнобарв'я договірних відносин у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, до інших договорів можна віднести: договір між співавторами; договір про порядок розподілу прав на службові об'єкти інтелектуальної власності; договір про передачу ноу-хау тощо».

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Тлумачення статті 629 ЦК України свідчить, що в ній закріплено один із фундаментів, на якому базується цивільне право, – обов'язковість договору. Тобто з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати. Невиконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: (1) розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; (2) розірванні договору в судовому порядку; (3) відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; (4) припинення зобов'язання на підставах, що містяться в главі 50 ЦК України; (5) недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду).

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСПР за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/103986053>.

1.2. Справи у сфері речового права

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.01.2022 у справі №577/4541/20 (провадження №61-8240св21)

Боржник у виконавчому провадженні не може пред'являти позов про зняття арешту з його майна, оскільки законом у цьому випадку передбачений інший порядок судового захисту

У справах про визнання права власності у порядку спадкування належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а у випадку їх відсутності, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування.

З матеріалів справи відомо, що позивач звернулася до суду з позовом до відповідача та просила визнати за нею право власності на частину житлового будинку з надвірними будівлями та земельної ділянки в порядку спадкування за правом пред'явлення після баби.

Позивач вказувала, що в січні 2008 року між її дідом та його синами укладений спадковий договір, за умовами якого відповідач та її батько після смерті діда і його дружини отримають у рівних частках у власність житловий будинок та земельну ділянку за вказаною адресою.

Оскільки дід помер, батько і бабуса також, постановою приватного нотаріуса від 9 листопада 2017 року позивачу відмовлено у виданні свідоцтва про право на спадщину за законом після смерті баби на житловий будинок та земельну ділянку через наявність спірних питань стосовно чинності спадкового договору чи його частин і відсутності у неї правовстановлювальних документів на нерухоме майно, позивач із посиланням на статті 1266, 1276 ЦК України та з огляду на те, що її батько помер «до відкриття спадщини за спадковим договором», а його матір – її баба після смерті своїх чоловіка та сина прийняла спадщину за ними, але належним чином її не оформила, – позивач просила задовольнити позовні вимоги.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, визнано за позивачем право власності на частину житлового будинку з надвірними будівлями та земельної ділянки.

ВС підкреслив, що у постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10.03.2021 у справі №226/817/19 (провадження №61-6327св20) вказано, що «пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. Тобто, визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Натомість, встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження».

Також ВС зазначив, що у постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10.11.2021 у справі №759/19779/18 (провадження №61-4523св21) вказано, що: «у справах про визнання права власності у порядку спадкування належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а у випадку їх відсутності, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування». Велика Палата Верховного Суду у постанові від 17.04.2018 у справі №523/9076/16-ц зазначила, що пред'явлення позову до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову.

ВС підкреслив, що спадкоємцями за законом після смерті батька позивачки були: мати, яка померла, і дружина, яка прийняла спадщину; дочка відмовилася від спадщини після смерті батька на користь матері.

За правилом статті 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті як такі, що не пов'язані з його особою нерозривно. Тому у зв'язку зі смертю набувача за спадковим договором до складу спадщини увійшли його права та обов'язки за цим договором, адже вони не припинилися внаслідок його смерті.

Оскільки спадковим договором від 24 січня 2008 року на набувачів не покладено обов'язків вчинення будь-яких дій майнового або немайнового характеру, проте визначено право отримати у власність майно після смерті відчужувача та його дружини, це право підлягає спадкуванню у визначеному законом порядку.

Суди встановили, що спадкоємцями після смерті батька позивача, які прийняли спадщину, є його матір та дружина, отже, вони є спадкоємцями прав батька за спадковим договором.

Дружина не залучена до участі у справі як спадкоємець набувача за договором, а тому в задоволенні позовних вимог позивача про визнання за нею права власності на спірне нерухоме майно в порядку спадкування після батька слід відмовити через неналежний склад відповідачів у справі. З таких обставин оскаржені судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позовних вимог.

Верховний Суд скасував рішення суду першої та апеляційної інстанції та ухвалив нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102765474>

1.3. Справи у сфері спадкового права

8

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.01.2022 у справі №280/4/18 (провадження №61-403св19)

ВС нагадав, хто є належним відповідачем у справах про визнання права власності у порядку спадкування

Позивач отримав свідоцтво про право на спадщину на квартиру, а під час звернення до нотаріуса для оформлення договору купівлі-продажу цієї квартири дізнався, що на неї накладено арешт у межах виконавчого провадження, в якому він є боржником.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову про скасування арешту на нерухоме майно позивача, оскільки він обрав неналежний спосіб судового захисту. Суд вказав, що вимоги позивача обґрунтовано тим, що накладення арешту на майно порушує право власника, захист якого передбачений ст. 391 ЦК України. Проте між сторонами немає спору про право власності (користування) на майно, на яке накладено арешт, і таке право позивача ніким не оскаржується, тому заява про зняття арешту має розглядатися в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду скасував попередні судові рішення та закрити провадження у справі, зробивши такі правові висновки.

У порядку цивільного судочинства захист майнових прав здійснюється в позовному провадженні, а також у спосіб оскарження рішення, дії або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби.

Спори про право цивільне, пов'язані з належністю майна, на яке накладено арешт, відповідно до ст. 19 ЦПК України розглядаються в порядку цивільного судочинства у позовному провадженні, якщо однією зі сторін відповідного спору є фізична особа, крім випадків, коли розгляд таких справ відбувається за правилами іншого судочинства.

Відповідно до ст. 447 ЦПК України сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи.

У разі якщо опис та арешт майна проводився державним виконавцем або приватним виконавцем, скарга сторони виконавчого провадження розглядається в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Інші особи, які є власниками (володільцями) майна і які вважають, що майно, на яке накладено арешт, належить їм, а не боржникові, можуть звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, що передбачено Законом України «Про виконавче провадження».

Суди не врахували того, що позивач як особа, яка є боржником у виконавчому провадженні, не може пред'являти позов про зняття арешту з майна, оскільки законом у цьому випадку передбачений інший порядок судового захисту, а саме оскарження боржником рішення, дій чи бездіяльності державного виконавця або приватного виконавця в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України.

Верховний Суд зауважив, що боржник, як сторона виконавчого провадження, у разі незгоди з арештом, який накладений державним або приватним виконавцем під час примусового виконання судового рішення, не може пред'являти позов про зняття арешту з майна та бути позивачем за таким позовом, оскільки має право на оскарження дій державного виконавця в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Якщо суд помилково прийняв позов до розгляду, під час судового розгляду він мав закрити провадження у справі з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСР за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102747991>

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14.02.202 у справі №243/13575/19 (провадження №61-11268сво20)

Призначені спадкодавцями як ВПО за життя, але незаконно не виплачені страхові виплати можуть бути успадковані – ОП КЦС ВС

Відповідно до статті 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцям на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України), крім прав і обов'язків, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені статтею 608 ЦК України (стаття 1219 ЦК України).

Суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцям, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини (стаття 1227 ЦК України).

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 20 вересня 2018 року у справі №243/3505/16-ц (провадження №14-271цс18) вказано, що «підтверджуючи майнові права фізичних осіб незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального статусу, закон не передбачає жодних обмежень інших прав таких осіб, які вони можуть реалізувати на території України».

Тому припинення страхових виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та неоскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених страхових виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання страхових виплат. Право на такі виплати у спадкодавця зберігається і в розумінні положень статті 1227 ЦК України ці виплати вважаються такими, що належали до виплати спадкодавцю.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСР за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844358>

1.4. Справи у сфері житлового права

Рішення Конституційного Суду України від 22.06.2022 року у справі №5-р(II)/2022 за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло)

У Рішенні, зокрема, вказано, що:

- 1) реалізація права на житло (стаття 47 Основного Закону України) має ключове значення не лише для реалізації інших економічних та соціальних прав людини, через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини, а й для ефективного здійснення кожним прав і свобод особистого й політичного характеру;
- 2) Конституційний Суд України наголошує на особливо тісному зв'язку, що існує між гарантованими Конституцією України правом на житло, з одного боку, і свободою пересування й вільного вибору місця проживання (частина перша статті 33), з іншого боку особа, здійснюючи конституційні права і свободи, може мати кілька місць проживання, зокрема водночас у кількох населених пунктах, і це не може призводити до перешкодження ефективній реалізації інших конституційних прав;
- 3) Конституційний Суд України водночас ураховує, що свобода пересування, вільний вибір місця проживання можуть бути обмежені законом, що визначено частиною першою статті 33 Конституції України. Однак таке законодавче регулювання (установлення винятків із цієї свободи) не може бути свавільним, а навпаки – воно має бути узгоджене з конституційними цінностями та виправдане з огляду на суспільний інтерес;
- 4) Конституційний Суд України зазначає, що обмеження конституційної свободи пересування, вільного вибору місця проживання, яке міститься в пункті 2 частини другої статті 40 Кодексу, позбавлене легітимної мети та не є виправданим. Відтак Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 2 частини другої статті 40 Кодексу не узгоджується з частиною першою статті 33 Основного Закону України. Отже, Конституційний Суд України вважає, що пункт 2 частини другої статті 40 Кодексу суперечить приписам частини другої статті 24, частини першої статті 33 Конституції України.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись за посиланням: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5-rii_2022.pdf

1.5. Справи у сфері цивільного процесу

Рішення Конституційного Суду України від 06.04.2022 №2-р(II)/2022

КСУ визнав неконституційним один із приписів ЦПК

Конституційний Суд України, розглядаючи справу за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, зазначив, що гарантоване частиною першою статті 55 Конституції право на судовий захист охоплює не лише право на звернення до суду, а й можливість його реалізації без обмежень чи перепон, зокрема гарантує особі право оскаржити в суді рішення третейського суду. Зазначається, що пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 ЦПК є неконституційними в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою у справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду.

Здійснивши порівняльний аналіз юридичного регулювання питання порядку та строків звернення до суду із заявою про скасування рішення третейського суду в порядку цивільного судочинства, КСУ дійшов висновку, що законодавець, ухваливши Закон «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року №2147-VIII, відповідно до якого ЦПК України викладено в новій редакції, позбавив осіб, які є сторонами, третіми особами у справі, розглянутій третейським судом, гарантії розгляду судом питання про поновлення строку на подання до суду заяви про скасування рішення третейського суду у разі, якщо її подано після закінчення встановленого ЦПК строку.

КСУ вказав, що у такий спосіб було знівельовано гарантію, визначену частиною другою статті 55 Конституції, та позбавлено вказаних осіб можливості ефективної реалізації права на судовий захист. Згідно з цим рішенням приписи ЦПК, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022, зі змінами. Верховна Рада України протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану має привести нормативне регулювання, установлене пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 ЦПК, у відповідність із Конституцією та цим рішенням.

Із повним текстом рішення можна ознайомитись за посиланням <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>

Постанова Великої Палати Верховного Суду 08.02.2022 у справі №1227/8971/2012 (провадження №14-198 звц 21)

Строк на апеляційне оскарження може бути поновлено в разі пропуску такого через дії (бездіяльність) суду першої інстанції

У процесі розгляду справи судді Великої Палати Верховного Суду зацентрували увагу на дотриманні як чинного законодавства України, так і норм практики ЄСПЛ.

Зокрема, на переконання Великої Палати Верховного Суду, якщо недотримання строків апеляційного оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду першої інстанції, зокрема, особа не була належним чином повідомлена про час і місце судового засідання або їй не була своєчасно надіслана копія рішення, то ці обставини можуть бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення.

Статтею 55 Конституції України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищає суд; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Суд виокремив такі фундаментальні обґрунтування про поновлення пропущеного строку звернення до суду: 1) рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві; щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права (справа «Белле проти Франції» (Bellet v. France)); 2) не можуть бути встановлені обмеження щодо реалізації права на судовий захист у такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено; ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, та має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями (справа «Мушта проти України»); 3) суворе застосування строку без урахування обставин справи може бути непропорційним щодо цілі забезпечення правової визначеності та належного здійснення правосуддя, а також перешкоджати використанню доступних засобів правового захисту (справа «Станьо проти Бельгії» (Stagno v. Belgium)).

Із повним текстом рішення можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102892583>

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.01.2022 у справі №331/3298/20 (провадження №61-16503св21)

За наявності вимоги немайнового характеру апеляційна скарга не може розглядатися в письмовому провадженні, розгляд такої справи в суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи

Апеляційний суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи й частково задовольнив апеляційну скаргу на рішення районного суду, яким задоволено позов про захист честі, гідності та ділової репутації і відшкодування моральної шкоди.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду скасував постанову апеляційного суду, а справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зробивши такі правові висновки.

Згідно з пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Європейський суд з прав людини зауважив, що право на публічний розгляд, закріплене в пункті 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, передбачає право на «усне слухання».

Стаття 43 ЦПК України визначає, що особи, які беруть участь у справі, мають право, зокрема, брати участь у судових засіданнях, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб.

Ухвалою апеляційного суду справу було призначено до розгляду в суді апеляційної інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи та без проведення судового засідання.

Проте положення частини першої статті 369 ЦПК України щодо письмового провадження за наявними у справі матеріалами можуть бути застосовані судами апеляційної інстанції лише в разі, якщо позивачем заявлені виключно вимоги майнового характеру й розмір ціни позову є меншим від ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження.

Якщо ж у справі наявні вимоги немайнового характеру, то розгляд такої справи в суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

У справі, що переглядається, позивач, окрім вимоги про відшкодування моральної шкоди (майнова вимога), пред'явив вимоги немайнового характеру, а саме про захист честі, гідності та ділової репутації і спростування недостовірної інформації.

За таких обставин апеляційний суд зробив помилковий висновок про можливість апеляційного розгляду цієї справи у спрощеному позовному провадженні без проведення судового засідання та повідомлення учасників справи (письмовому провадженні).

Зазначене позбавило сторони розумної можливості представляти свої інтереси як учасників справи в умовах, передбачених процесуальним законодавством, зокрема в умовах відкритого та публічного судового розгляду. Це перешкодило сторонам належним чином користуватися передбаченими статтею 43 ЦПК України процесуальними правами.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄСПР за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/102765607>

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.01.2022 у справі №757/36628/16-ц (провадження №61-19062св21)

Верховний Суд акцентував увагу на тому, що урахування принципі диспозитивності та змагальності, суд не має права вирішувати питання про зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу, з власної ініціативи

З матеріалів справи відомо, що додатковою постановою Київського апеляційного суду заяву про ухвалення додаткового рішення щодо стягнення витрат на правничу допомогу задоволено частково. Стягнуто з позивача на користь відповідача витрати на правничу допомогу адвоката у зв'язку з переглядом справи у суді апеляційної інстанції у розмірі 26 тис. гривень.

Суд апеляційної інстанції, урахуванням конкретних обставин справи та обсяг виконаної адвокатом роботи, а також клопотання представника позивача щодо відмови у задоволенні заяви про відшкодування витрат на правничу допомогу, вважав, що заявлена для відшкодування сума є явно завищеною та неспівмірною зі складністю справи та дійсним обсягом наданих послуг, тому є підстави для зменшення цієї суми до 26 000,00 гривні.

У касаційній скарзі касатор зазначав, що витрати на правничу допомогу документально не підтверджені та не доведені належними та допустимими доказами.

Розглядаючи справу, ВС зазначив, що при визначенні суми відшкодування витрат на професійну правничу допомогу суд має виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності).

Відповідно до частин п'ятої та шостої статті 137 ЦПК України у разі недотримання вимог частини четвертої цієї статті суд може за клопотанням іншої сторони зменшити розмір витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами. Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

Зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу, можливе виключно на підставі клопотання іншої сторони у разі, на її думку, недотримання вимог стосовно співмірності витрат із складністю відповідної роботи, її обсягом та часом, витраченим на виконання робіт. Суд, урахуванням принципів диспозитивності та змагальності, не має права вирішувати питання про зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу, з власної ініціативи.

Варто зауважити, що на підтвердження обставин понесення витрат на правничу допомогу відповідачем було долучено договір про надання правничої допомоги, додаток до договору про надання правничої допомоги, рахунок на оплату, попередній розрахунок витрат на правничу допомогу, яка надана адвокатом за договором про надання правничої допомоги від 2 вересня 2020 року, акт приймання-передачі правничих послуг за договором від 2 вересня 2020 року та довідка про оплату грошових коштів за надання професійної правничої допомоги.

ВС зазначив, що, вирішуючи питання щодо стягнення витрат на правничу допомогу, суд апеляційної інстанції дослідив додані на підтвердження відповідних витрат докази, перевірив доводи сторін, у тому числі заперечення відповідача щодо розміру заявлених до стягнення вимог та їх співмірність, надав оцінку співмірності суми витрат зі складністю справи, відповідності цієї суми критеріям реальності, розумності розміру витрат, дійшов правильного та обґрунтованого висновку про часткове задоволення цієї вимоги з урахуванням вимог пункту 3 частини другої статті 141 ЦПК України.

Доводи касаційної скарги не спростовують встановлені у справі фактичні обставини та висновки суду апеляційної інстанції, які знайшли обґрунтовану оцінку у мотивувальній частині рішення, та переважно зводяться до переоцінки доказів і незгоди заявника з висновками суду щодо їх оцінки, що знаходиться поза межами повноважень суду касаційної інстанції. Верховний Суд залишив додаткову постанову апеляційного суду без змін.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄСПР за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/102747897>

КЦС ВС указав, хто є належним відповідачем у справі за позовом про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування

Статтею 48 ЦПК України визначено, що сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава. Суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання залучити до участі у ній співвідповідача. Якщо позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, суд до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання за клопотанням позивача замінює первісного відповідача належним відповідачем, не закриваючи провадження у справі. Після спливу строків, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, суд може залучити до участі у справі співвідповідача або замінює первісного відповідача належним відповідачем виключно у разі, якщо позивач доведе, що не знав та не міг знати до подання позову у справі про підставу залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача. Про залучення співвідповідача чи заміну неналежного відповідача постановляється ухвала.

За клопотанням нового відповідача або залученого співвідповідача розгляд справи починається спочатку (стаття 51 ЦПК України). Пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. Тобто визначення відповідачів, предмета і підстав спору є правом позивача. Натомість встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження.

У справі за позовом одного з батьків про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні того з батьків, хто проживає окремо від неї, належними відповідачами є особа, за зверненням та на захист прав якої прийнято рішення (той з батьків, для якого визначено способи участі у вихованні дитини та спілкуванні), та орган опіки та піклування, рішення якого оскаржується.

Такий висновок узгоджується з висновком, висловленим у постанові Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі №757/39693/20 (провадження у справі №61-13261св21).

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103056492>

КЦС ВС вказав на умови та підстави представництва дітьми своїх батьків

Положення частини другої статті 172 СК України щодо представництва непрацездатних або немічних батьків повнолітніми, слід розуміти як визначений законом випадок, який дозволяє повнолітньому сину, дочці дітьми без спеціальних на те повноважень звернутися до суду за захистом прав та інтересів своїх немічних, непрацездатних батьків в порядку, визначеному частиною першою статті 56 ЦПК України.

У цьому випадку повнолітні син, дочка є особами, яким закон (стаття 172 СК України) надає право звертатися до суду без спеціальних на те повноважень та брати участь у цих справах в інтересах своїх немічних, непрацездатних батьків.

Якщо немічні, непрацездатні батьки, які мають цивільну процесуальну дієздатність і в інтересах яких подана заява, не підтримують заявлених вимог, суд залишає таку заяву без розгляду на підставі частини третьої статті 57 ЦПК України, пункту 7 частини першої статті 257 ЦПК України).

У випадку, якщо позов було подано позивачем особисто, а не іншою особою на захист прав та інтересів позивача в порядку, передбаченому частиною першою статті 56 ЦПК України, закріплений у цій нормі припис не надає права фізичній особі на будь-якій стадії розгляду вступати у справу для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, зокрема шляхом подання апеляційної, касаційної скарги.

Оскільки у цій справі ОСОБА_6 подала позов особисто, ОСОБА_3 не ініціювала звернення до суду з цим позовом на підставі частини першої статті 56 ЦПК України, у нього відсутнє право подавати апеляційну, касаційну скарги на судові рішення у цій справі без спеціальних на те процесуальних повноважень від позивача.

Повноваження ОСОБА_3 як представника за договором, який має право підпису й подання касаційної скарги від свого імені в інтересах позивача, не підтверджені відповідним документом: чинною довіреністю або ордером.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103930750>

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.04.2022 у справі №308/9708/19 (провадження №61-18782св21)

Верховний Суд сформулював висновок щодо судового імунітету РФ у справі про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором

Верховний Суд врахував, що у справі, яка переглядається, ОСОБА_1, діючи у власних інтересах та від імені малолітніх дітей, звернулася до суду з позовом до РФ про відшкодування шкоди, завданої їй та її дітям у зв'язку із загибеллю її чоловіка та батька дітей внаслідок збройної агресії РФ на території України.

У цій категорії спорів (про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, її майну, здоров'ю, життю у результаті збройної агресії РФ) іноземна держава-відповідач не користується судовим імунітетом проти розгляду судами України таких судових справ.

У таких висновках Верховний Суд керується тим, що дії іноземної держави вийшли за межі своїх суверенних прав, оскільки будь-яка іноземна держава не має права втручатися шляхом збройної агресії в іншу країну.

Юрисдикція судів України поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи (частина третя статті 124 Конституції України).

Визначаючи, чи поширюється на РФ судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд врахував таке:

- предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України, внаслідок смерті іншого громадянина України;
- місцем завдання шкоди є територія суверенної держави України;
- передбачається, шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави – України;
- вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено у Статуті ООН;
- національне законодавство України виходить з того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом «генерального делікту»).

Верховний Суд виходить із того, що у разі застосування «деліктного винятку» будь-який спір, що виник на її території у громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема й РФ, може бути розглянутим та вирішеним судом України як належним і повноважним судом.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄСПР за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/104086064>

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18.04.2022 у справі №522/18010/18 (провадження №61-13667сво21)

Обов'язок суду повідомити учасників справи про місце, дату і час судового засідання є реалізацією однієї з основних засад (принципів) цивільного судочинства – відкритості судового процесу

Суд першої інстанції задовольнив позов. У зв'язку з неявкою відповідачки та неповідомленням про поважні причини неявки суд ухвалив слухати справу за її відсутності заочно, а в перегляді заочного рішення відмовив.

Апеляційний суд залишив апеляційну скаргу (у якій відповідачка посилалася, зокрема, на те, що про час і місце судового розгляду вона судом першої інстанції повідомлена не була) без задоволення, а заочне рішення суду – без змін.

ОП КЦС ВС, забезпечуючи єдність судової практики, скасувала постанову апеляційного суду, зробивши такі правові висновки.

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

ЄСПЛ зауважив, що процесуальні норми призначені забезпечити належне відправлення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності, а також про те, що сторони повинні мати право очікувати, що ці норми застосовуються. Принцип правової визначеності застосовується не лише щодо сторін, але й щодо національних судів.

Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом (частина перша статті 8 ЦПК України).

У ЦПК України (у редакції, чинній з 15 грудня 2017 року) законодавець встановив повноваження суду апеляційної інстанції скасовувати рішення суду першої інстанції з підстави неналежного повідомлення в суді першої інстанції особи, яка подала апеляційну скаргу. Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі якщо таке повідомлення є обов'язковим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою (пункт 3 частини третьої статті 376 ЦПК України).

Обов'язок суду повідомити учасників справи про місце, дату і час судового засідання є реалізацією однієї з основних засад (принципів) цивільного судочинства – відкритості судового процесу. Невиконання (неналежне виконання) судом цього обов'язку призводить до порушення не лише права учасника справи бути повідомленим про місце, дату і час судового засідання, але й основних засад (принципів) цивільного судочинства. Розгляд справи в суді першої інстанції за відсутності учасника справи, якого не було повідомлено про місце, дату і час судового засідання, є обов'язковою та безумовною підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення судом апеляційної інстанції, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою.

Правильним по суті рішення є в тому випадку, коли воно відповідає вимогам законності та обґрунтованості, оскільки порушення останніх має наслідком зміну або скасування оскарженого судового рішення. Оскаржене судове рішення належить залишати без змін за наявності незначних порушень закону, які вже були усунені при розгляді справи, або ж таких, які можуть бути виправлені судом апеляційної інстанції. Правило про те, що «не може бути скасоване правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань», стосується випадків, коли такі недоліки не призводять до порушення основних засад (принципів) цивільного судочинства.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄСПР за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/104086146>

Закриття провадження і передача справи до суду належної юрисдикції не є підставою для скасування заходів забезпечення позову

У спорі фізичної особи та суб'єкта господарювання щодо права власності на магазин суд першої інстанції задовольнив клопотання про забезпечення позову шляхом заборони вчинення реєстраційних дій щодо нежитлового приміщення. Надалі суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, апеляційний суд це рішення скасував і задовольнив позов частково.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду скасував попередні судові рішення та закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, роз'яснивши, що її розгляд віднесено до юрисдикції господарського суду і позивач може звернутися із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією.

У зв'язку з тим, що в постанові ВС про скасування судових рішень і закриття провадження у справі не було вирішено питання про скасування вжитих судом заходів забезпечення позову, відповідач клопотав про їх скасування.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, забезпечуючи єдність судової практики, залишив клопотання без задоволення, зробивши такі правові висновки.

З огляду на те, що забезпечення позову застосовується як гарантія задоволення законних вимог позивача, суд не повинен скасовувати вжиті заходи до виконання рішення або зміни способу його виконання, за винятком випадків, коли потреба в забезпеченні позову з тих чи інших причин відпала або змінилися певні обставини, що спричинили застосування заходів забезпечення позову, або забезпечення позову перешкоджає належному виконанню судового рішення. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Згідно з частиною дев'ятою статті 158 ЦПК України у випадку залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі або у випадку ухвалення рішення щодо повної відмови у задоволенні позову суд у відповідному судовому рішенні зазначає про скасування заходів забезпечення позову.

Разом з тим Законом України від 15 січня 2020 року №460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» внесено зміни до частини четвертої статті 414 ЦПК України. Тлумачення цієї норми процесуального права свідчить про те, що у випадку закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України суд касаційної інстанції наділений повноваженнями постановити ухвалу про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.

Системний аналіз зазначених норм дає підстави для висновку, що оскільки розгляд справи не закінчений, справа передана для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, судові рішення по суті спору не ухвалені, то й потреба в забезпеченні позову не відпала.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104165229>

Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, вони скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника)

Суд залишив позовну заяву фізичних осіб до банку без розгляду на підставі пункту 4 частини першої статті 257 ЦПК України (у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав).

Банк звернувся до суду із заявою про ухвалення додаткового рішення, яким просив стягнути з позивачів судові витрати, пов'язані з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився апеляційний суд, повернув заяву без розгляду, оскільки вона не містила підпису заявника чи його представника і не підписана з використанням електронного цифрового підпису (ЕЦП).

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду скасував попередні рішення, направив справу для розгляду до суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки.

Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, вони скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника).

Згідно з підпунктом 15.1 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі.

Альтернативою звернення учасників справи до суду з позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документа через електронний кабінет.

Чинне процесуальне законодавство не забороняє учасникові справи звернутися з процесуальними документами до суду шляхом направлення їх на офіційну електронну адресу суду з обов'язковим скріпленням таких документів власним електронним цифровим підписом учасника справи.

Відповідно до матеріалів справи заява про ухвалення додаткового рішення подана до районного суду в електронній формі та підписана представником заявника кваліфікованим електронним підписом.

Суди попередніх інстанцій, вважаючи, що вказана заява не підписана заявником чи його представником, на вказані вище норми чинного законодавства та подані банком документи на підтвердження наявності електронного підпису на заяві уваги не звернули, не обґрунтували свої висновки з посиланням на відповідні докази, зокрема протокол створення та перевірки кваліфікованого електронного підпису, згідно з яким суд може дійти висновку щодо відсутності електронного підпису на документі, отже дійшли помилкового висновку про повернення заяви без розгляду на підставі частини четвертої статті 183 ЦПК України.

Із повним текстом постанови можна ознайомитись у ЄРСП за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104282885>

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про телеграм канал НААУ, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи –

<https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу Вищої школи адвокатури НААУ – <https://t.me/hsaorgua>

